

De la fesomia geogràfica de Josep Iglésies

per Lluís CASASSAS SIMÓ

Quan l'any 1902 Josep Iglésies va néixer a Reus, la capital del Baix Camp encara era la segona ciutat del Principat pel seu nombre d'habitants. Immediatament després venien, per aquest ordre, Tortosa, Tarragona i Sabadell.

És sabut que Reus, l'any 1902, ja havia començat a perdre l'empenta, i començava una relativa estagnació que l'havia de portar, trenta anys després, a ocupar, pel seu volum demogràfic, l'onzè lloc de la llista de les principals ciutats de la Catalunya estricta. Però aquest fet no era fàcilment previsible, quan l'Iglésies nasqué.

LA INFÀNCIA, EN UNA CIUTAT DINÀMICA

Com s'ho havia fet Reus per assolir aquella importància ho explica prou bé el mateix Iglésies en el seu recent estudi sobre la població de les principals ciutats catalanes:

«Un altre fenomen ens fa remarcar que, per tot el segle XIX, la segona ciutat catalana en importància econòmica i demogràfica no és cap de les afavorides amb la distinció de capital de província. No és Tarragona, ni Girona, ni Lleida. És una població a la qual mai no s'ha reconegut cap jerarquia heràldica, política, ni administrativa. No havia estat mai ni cap de vegueria, ni de corregiment, ni ho era de província. És Reus. Reus guanya en la cursa demogràfica a totes les altres localitats secundàries de Catalunya i se situa immediatament darrera de la capital catalana fins a l'entrada del segle XX.

Som dins de l'economia que anomenem del carro, per bé que la falta de bons camins rodats i la seva absència gairebé absoluta a la muntanya interfereix encara els transports amb carruatge a profit dels animals de bast. Les distàncies compten i juguen enormement el seu paper. Una bona part d'Aragó encarava el seu tràfic vers Lleida i Reus. Aquells dies a Reus s'establien farineres quan als camps reusencs no es collia un gra de blat. A la capital del Baix Camp se centrava l'exportació d'oli, d'alcohols vínics i fruits secs a base del port de Salou. Lleida i Reus eren els aglutinants d'uns cercles econòmics independents de Barcelona, capital que, amb els mitjans de transports amb què aleshores es comptava, quedava massa distanciada, i per altra banda tampoc havia adquirit la importància econòmica agabelladora que avui presumeix.»¹

1. Josep IGLÉSIES: *La cursa demogràfica de les principals ciutats catalanes*, Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, tercera època, núm. 785, vol. XLIII, núm. 11; Barcelona, 1977, pàgs. 465-466.

A aquesta importància comercial corresponia una gran activitat en totes les altres àrees, entre les quals no es poden negligir les activitats culturals. Aquesta activitat portà Reus a la direcció cultural i artística, també, de les comarques meridionals i ponentines de Catalunya.

En la Restauració, les classes dominants catalanes compregueren la importància de la fallida del projecte de renovació del poder central, intensificant el moviment de recerca de la identitat nacional i social. S'ha de dir que aquest moviment, en alguns sectors, tot just s'inicià aleshores. En el seu esforç per rompre amb el bloc retardatari central, les classes dominants intentaren canalitzar les aspiracions populars,² produint-se, com a conseqüència, una revifalla de tots aquells corrents que havien aparegut com els grans derrotats del 1873: el tradicionalisme i el federalisme.

Tota aquesta transformació del panorama polític i intel·lectual català era essencialment urbà. Eren les classes urbanes les capdavanteres dels moviments que se succeïen. En una Catalunya eminentment rural, Reus apareixia com a un centre urbà destacat. La seva aparent «ruralització» es produí més endavant.

Només caldrà citar alguns pocs exemples per a fer-se una idea d'aquest sentit urbà i modern de Reus al temps de la naixença de l'Iglésies. Si aquí es destaca aquest sentit urbà és perquè marca d'una manera decisiva tot el to de l'obra iglesiana, fins i tot en el seu aspecte geogràfic.

Des del 1894 el grup de l'Aladern havia encès a Reus la flama modernista. Fou l'any d'aparició de l'«Almanac Modernista». D'aquest grup eixiren la «Nova Catalunya», el «Reus Tranquil», els sis volums de la «Biblioteca Foc Nou» entre el 1905 i el 1906, publicacions que influïren notablement en l'evolució del gust artístic i en la cultura dels reusencs.

Prenia, també, nova embranzida la «Revista del Centre de Lectura», en la qual ben aviat col·laborà el jove Iglésies.

El moviment cultural i artístic era presidit pel poeta modernista Antoni Isern, per Plàcid Vidal, l'edició de l'obra del qual *El convencionalisme de la vida* fou prologada per Josep Iglésies, pel mateix Cosme Vidal («Josep Aladern»), etcètera. Més endavant s'hi afegiren Puig i Ferrer i, ben aviat, anunciant l'etapa futurista, els del grup de la Columna de Foc, entre els quals cal destacar l'impressor Torrell amb la seva decisiva participació.

El 1902 veié Reus en la plenitud del seu esclat urbanitzador. Lluïen, encara, els vells palaus i s'hi alçaven els més atrevits edificis modernistes, símbols del poder d'una burgesia urbana opulent: el Castell del Cambrer, la Casa Navàs, el Palau Miró, la Casa Quer, la Casa March, el Mas Bové, en l'emplaçament del qual es construí el barri Gaudí, el Casal Prim-Rull, avui arxiu municipal, que fou una obra important de Domènech i Muntaner, etcètera.

Darrerament, amb l'especulació desenfrenada d'aquests últims anys, la piqueta demolidora s'ha endut alguns d'aquests edificis, però, en els primers anys de la vida de l'Iglésies, Reus se'n podia encara enorgullir.

Ja no cal dir que, acompanyant el Modernisme i l'eufòria ciutadana que el flagell de la fil·loxera no havia encara esmorteït, coincidí un moment d'auge del federalisme i del catalanisme reusencs, dels quals ben pocs joves es podien abstenir.

El periodisme, a Reus, com a conseqüència d'aquests factors que s'acaben

2. Jordi CASASSAS I YMBERT: *Jaume Bofill i Matas (1878-1933), l'adscripció social i l'evolució política*. Tesis doctoral, Departament d'Història Contemporània, Universitat de Barcelona; Barcelona, 1977.

de citar, havia tingut una gran importància. Abans ja s'ha assenyalat que l'Iglésies havia col·laborat, des de molt jove, a la «Revista del Centre de Lectura», i s'ha parlat d'algunes altres publicacions. Ara, val la pena de recordar que, en aquest entre-dos-segles, a Reus es publicaren, entre d'altres, «Las Circunstancias», «Foc Nou», «El Pandemònim», «El Ventall», «Lo Lliri», «La Trompeta», «El Sometent», «Catalunya Nació», «La Democràcia Cristiana», «La Justícia Social»...

L'ARRIBADA DE L'IGLÉSIES A BARCELONA

Quan l'Iglésies tenia setze anys, o sigui, l'any 1918, anà a viure a Barcelona, encara que mai no abandonà l'estreta relació amb Reus i les comarques envirants.

Cal dir que s'insisteix en totes aquestes remarques, que més aviat semblen avinents a una exposició biogràfica, a fi de poder comprendre més bé com fou que l'Iglésies arribés a la tasca geogràfica, i perquè la seva activitat com a geògraf assolí el to i el caràcter que li han estat característics.

Convé recordar, mal que sigui de passada, quina era la situació de la vida catalana en aquells primers anys del nou segle.

El 1906 havia estat l'any de la Solidaritat Catalana i l'any, també, en què s'inicià el nacionalisme català d'esquerra al redol de la lluita contra Maura. El 1909 fou l'any de la Setmana Tràgica, les conseqüències de la qual marcaren tan profundament la societat catalana; el 1910 veié el naixement de la Unió Federal Nacionalista de Catalunya, resultat de la unió dels homes del Centre Nacionalista Català, dels antics federals i dels radicals no lerrouxistes; fou el mateix any de la creació de la Confederació Nacional del Treball per la mateixa gent que, el 1907, havia format la Solidaritat Obrera; el 1914 fou l'any en què es creà la Mancomunitat de Catalunya; començà la Guerra Europea, i el consegüent enriquiment de les classes industrials catalanes amb els beneficis provinents de les vendes d'articles, principalment tèxtils, als països belligerants.

L'auge industrial d'aquells anys de la Guerra Europea provocà l'arribada a Barcelona de les primeres grans onades d'immigrants, formades, principalment, de murcians i d'aragonesos, onades que transformaren profundament l'aspecte de la societat catalana, en la qual començaren a aguditzar-se les lluites socials.

Els canvis sobrevinguts acceleraren la radicalització de les actituds polítiques. L'any 1916 es formà el Bloc Republicà Autonomista, amb Alomar, Francesc Layret i Marcellí Domingo; el 1917 veié l'Assemblea de Parlamentaris reunida a Barcelona, i la vaga general del mes d'agost.

A la Barcelona que s'acaba de descriure tan sumàriament, la Barcelona de la preocupació política i dels moviments socials, corresponia, és clar, una ciutat preocupada per la vida cultural. Ara, de la mateixa manera que s'ha fet en el camp de la vida política, s'assajarà una ràpida cronologia dels fets més marcats del món cultural dels trenta primers anys de segle, que servirà de marc, també, a les activitats del jove Josep Iglésies.

Entre el 1906 i el 1908 esdevingué la desclosa del Noucentisme: es publicaren *Els fruits saborosos* de Josep Carner, el *Glossari* de Xènius, *La muntanya d'ametistes* de Jaume Bofill; s'inaugurà el Palau de la Música Catalana, etcètera.

El 1908 esdevingueren, també, dos fets importants que, a la llarga, interes-

saren directament l'evolució dels estudis geogràfics: s'aprovà el Pressupost de Cultura de l'Ajuntament, de tanta transcendència en la marxa de tota l'activitat cultural de Barcelona, i s'inicià la publicació de la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras i Candi. Aquesta *Geografia* pot ésser considerada com el monument que clou tot un període de la geografia catalana: el període d'aplegall de dades, d'inventari del país, de retrobada de la consciència nacional i de plenitud de l'excursionisme científic. La influència de l'obra de Carreras i Candi és ben visible en tota la producció geogràfica posterior.

Es fa difícil de resumir l'obra i l'activitat cultural d'aquells primers decennis del segle: 1914, publicació de «La Revista» de Josep Maria López-Picó; 1913, les *Normes ortogràfiques* de Pompeu Fabra, seguides del *Diccionari ortogràfic* (1917) i la *Gramàtica catalana* (1918); foren els anys de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, dels Estudis Universitaris Catalans, de la desclosa del moviment de la nova escola catalana que, iniciat per Flos i Calcat el 1898, en crear l'Escola Sant Jordi, havia d'arribar a la plenitud amb una extraordinària descendència: l'Horaciana de Pau Vila, el Mont d'Or de Palau i Vera, l'Escola de Mestres de Joan Bardina, i tota l'obra del conjunt de pedagogs catalans, Eladi Homs, Alexandre Galí, Manuel Ainaud, Artur Martorell, etcètera.

Aquells anys es publicaven el «Butlletí dels Mestres», els «Quaderns d'Estudi», el «Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural»; es crearen l'Escola del Treball, la Institució Catalana d'Educació General, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, les Colònies Escolars, les Biblioteques Populares, etcètera.

Mentre es reunia el Segon Congrés Universitari Català, l'any 1918, Josep Iglésies arribà a aquesta Barcelona dinàmica i emprenedora, en un dels moments més esperançadors de la seva història.

Tot just arribat, però, va poder assistir a la vaga de «La Canadiense». Poc després, l'any 1922, es fundà Acció Catalana, que havia de marcar intensament la vida política de tants d'intel·lectuals catalans.

L'any següent, el general Primo de Rivera implantà la primera dictadura militar espanyola del segle vintè. Aleshores, en aquells moments de recolliment nacional, de «Catalunya endins», anul·lada la Mancomunitat i prohibides o restringides les activitats polítiques de Catalunya i moltes de les seves iniciatives culturals, l'activitat de l'Iglésies s'orientà cap a l'estudi intens de Catalunya.

En un altre indret s'ha escrit:

«Hom es refereix a l'afany d'inventariar el país, de fer-ne la descripció i la relació al més acurades possible. Fou, sobretot, un esforç científic i rigorós per a trobar les arrels profundes de la personalitat. Per a trobar, senzillament, un país, o sigui, un marc propi de convivència i d'investigació.

És a dir, (...) quan, a Europa, els estats eixits del Renaixement i de la Revolució francesa havien assolit la màxima plenitud, i les seves cultures, dites nacionals, arribaven a uns alts nivells de maduresa, a Catalunya, a causa de tota una sèrie de factors històrics, hom obria un gran interrogant, i començava la recerca de la consciència col·lectiva, de la seva identitat cultural i el descobriment, fins i tot físic, del propi país. Aquest és un fet que no pot oblidar-se mai, si hom vol apropar-se amb esperit crític i científic a la coneixença del pensament català.

Aquest fet s'ha hagut de repetir diverses vegades durant els dos

darrers segles, i, com és natural, ha marcat profundament el desenvolupament, a Catalunya, d'algunes branques del saber.»³

Josep Iglésies, durant els anys de silenci, treballà intensament, i començaren a aparèixer les seves obres. A part de la seva actuació com a conferenciant, d'alguns articles periodístics i de la seva infatigable activitat d'excursionista, de la qual més endavant caldrà tornar a parlar, Iglésies publicà els següents treballs en el període comprès entre l'any 1925 i la caiguda de la monarquia borbònica:

- 1927. *El paisatge i la vida a la vall del riu Brugent. Per l'estudi geogràfic de les serres de Prades*, a la «Revista del Centre de Lectura».
- 1927. *Catalogació d'avençs i coves a la vall del riu Brugent*, a la «Revista del Centre de Lectura».
- 1928. *Itineraris per les serres de l'entorn del Camp de Tarragona i pel Montsant*, al Centre Excursionista de Gràcia.
- 1929. *Muntanyes de Prades, el Montsant i la Serra de la Llena*, a l'Agrupació Excursionista de Reus.
- 1930. *Delimitació del Camp de Tarragona. La font històrica en la demarcació de les comarques catalanes*, a la Llibreria Nacional i Estrangera, de Reus.
- 1930. *El Priorat. L'extensió de la comarca natural*, a la Llibreria Nacional i Estrangera, de Reus.
- 1930. Segona edició de *Muntanyes de Prades, el Montsant i la Serra de la Llena*, per la mateixa Agrupació Excursionista. Aquesta guia havia estat redactada amb la col·laboració de Santasusagna.

L'adveniment de la República, l'abril del 1931, portà l'Iglésies a noves activitats en el camp de la geografia. Però, per a capir-ne la importància i el sentit, potser val la pena d'intentar esbrinar quina era, en aquells moments, la situació del pensament geogràfic. També caldrà, és clar, veure com s'integren, en els nous corrents geogràfics, les tendències tradicionals de la geografia catalana.

UNS NOUS CORRENTS GEOGRÀFICS

Assenyala Lucio Gambi:

«Les panoramas les plus récents de la culture géographique moderne, édités autour des années 1960, partent de l'hypothèse, en soi discutable, qu'on peut parler de géographie moderne à partir du moment où on commence à enseigner plus ou moins régulièrement la discipline à l'Université, ou à partir de celui où les Sociétés de Géographie sont créées (...). Mais pour ma part, je pense qu'il faut poser la question autrement. La géographie, comme tout autre discipline scientifique, avant de se fonder sur des institutions (écoles, sociétés, périodiques, etc.), est bâtie sur des problèmes, ou plus précisément sur la capacité ou l'aptitude qu'elle donne de participer, grâce à ses méthodes et à ses instruments de travail, à la solution de problèmes déterminés. Pour saisir les origines de la géogra-

3. LLUÍS CASASSAS I SIMÓ: *Pau Vila en l'evolució de la geografia catalana*, a P. VILA, *La divisió territorial de Catalunya*, Curial, Biblioteca de Cultura Catalana, núm. 31, Barcelona, 1977, pàg. 9.

phie moderne, il faut donc rechercher le moment où, par-delà l'étiquette qui leur est donnée, les problèmes auxquels la géographie moderne s'est attachée avec une efficacité particulière apparaissent, donnent lieu à réflexion et favorisent des initiatives coordonnées d'études dans des domaines variés.»⁴

A Catalunya aquest fenomen es pot constatar clarament. Des de la quarta dècada del segle XIX, tot i que, a la Universitat, estaven oblidats els estudis pròpiament geogràfics, hi hagué, en canvi, una preocupació social general pels problemes del territori: coneixença del medi natural, de les activitats econòmiques antigues i modernes, de la mobilitat demogràfica, de l'agencament territorial, etcètera. Aquest interès provocà una discussió de mètodes nous, una penetració de temes nous a l'ensenyament general i una proliferació d'estudis geogràfics.

Indica Horaci Capel:

«Desde mediados del siglo la influencia del positivismo en la pedagogía (...), condujo a una fuerte insistencia en la observación atenta y escrupulosa, en el experimento y, otra vez, en lo concreto, así como a la generalización de métodos que procedían de lo particular a lo general. La geografía, una de las ciencias que tradicionalmente formaba parte de los programas de enseñanza, no dejó de sufrir el impacto de toda esta renovación pedagógica, transformándose, en la práctica de los profesores más preocupados, en una enseñanza activa, centrada en la observación. Y como ciencia que enseñaba las nociones básicas sobre nuestro planeta estaba en condiciones particularmente favorables para incorporar estas novedades y aplicarlas al estudio del territorio de residencia del niño, como etapa previa para el estudio del conjunto de la Tierra. Al realizar estas transformaciones en su pedagogía, la geografía estaba reforzando su propia situación en la docencia y se convertía en una materia adecuada para los programas de enseñanza en el mismo momento en que la intervención estatal y la centralización administrativa comenzaba a fijar estos programas convirtiéndolos en textos legales en la mayor parte de los países europeos.»⁵

Més endavant, en el mateix article, Capel constata el paper de la geografia en la formació del sentiment nacional, i diu:

«Las razones por las que la geografía siguió figurando en los programas, a pesar de la directa amenaza de otras ciencias que no consiguieron introducirse en la enseñanza básica (piénsese en la fisiografía o la ecología, y en ciertas ciencias sociales como la economía, o, más tarde, la sociología, ciencias todas de fuerte desarrollo y gran prestigio), constituyen en realidad una cuestión a resolver. Entre estas razones que explican el triunfo de la geografía sobre las disciplinas rivales se encuentra, sin duda, una de gran importancia: la función asignada a la geografía en la conformación del sentimiento de nacionalidad.»⁶

4. L. GAMBI: *Esquisse d'une histoire de la Géographie en Italie*, a *Travaux de Géographie Fondamentale*, Annales Littéraires de l'Université de Besançon, París, 1974, pàgs. 9 i 10.

5. HORACIO CAPEL: *Institucionalización de la Geografía y estrategias de la comunidad científica de los geógrafos-I*, a «Geo-crítica», març 1977, núm. 8, Grup de Geografia Humana, Barcelona, pàgs. 17-18.

6. H. CAPEL: Vegeu article citat, *Institucionalización de la Geografía...*, pàg. 18.

En aquesta tasca de descobriment de la identitat nacional, jugà, a Catalunya, un gran paper l'activitat científica dels excursionistes. Diu l'Iglésies, en parlar del paper dels excursionistes en l'evolució de la cultura catalana:

«A Provença, el reffloriment literari, malgrat que hagi produït una figura gegantina com Mistral, ha quedat reduït a una simple i efímera expansió poètica, mancada d'ulterior transcendència. El mateix hauria pogut passar amb la Renaixença catalana, si aquesta no hagués tingut l'excursionisme, que amb la seva gabella científica l'afermà més enllà del simple camp literari i l'encarava amb la possibilitat de la terra. L'excursionisme obria als catalans l'afany de conèixer i estudiar el propi territori, i així sorgia una veritable cultura de sentit autòcton.»⁷

L'esperit científic i la inquietud nacional dels primer excursionistes catalans ressortia ben manifest en el nom de la primera entitat catalana d'excursions: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, creada el 26 de novembre de 1876, precedent immediat del Centre Excursionista de Catalunya.

És clar que en el conreu d'aquesta nova ciència geogràfica que s'anava creant, impulsada i, molt sovint, promoguda per una opinió general cada dia més conscient, no hi podia tenir un paper decisiu la cultura universitària geogràfica, que, tal com s'ha dit, era pràcticament inexistent. Havia d'ésser, en canvi, el pes de la tasca efectuada pels no universitaris, o per universitaris no geògrafs, el factor que determinaria el canvi qualitatiu de la geografia i la seva ulterior desclosa, amb una penetració a les facultats universitàries.

Per tot el que s'ha analitzat fins ara, va quedant ben clara la posició de l'Iglésies, i ben definit el lloc que ocuparà ben aviat en l'evolució de la geografia catalana i en la determinació dels canvis que la ciència geogràfica experimentarà a Catalunya i dels quals l'Iglésies, en bona part, serà un dels protagonistes.

UNS CORRENTS CADA VEGADA MÉS PROPERS

De la mateixa manera que la ciència no s'elabora en una campana pneumàtica, sinó que resta oberta a totes les influències canviants del món enviro-
nant, la geografia catalana no es pogué abstreure de la situació imperant a Catalunya a les primeres dècades del segle xx, situació de la qual s'ha assajat fer un resum en els apartats inicials d'aquest treball.

No fou estrany, doncs, que un home com l'Iglésies, immersit en els problemes socials de la seva època, en els problemes greus plantejats a la seva comarca, un home en contacte constant i directe amb la terra i amb la seva gent, preocupat per la concreció que anava adquirint el sentiment nacional català i per les transformacions cada dia més profundes que experimentava la ciutat de Barcelona, seguís la direcció que assenyala Racine en el paràgraf següent:

«Frente al discurso del economista o del ingeniero que prevalece actualmente, y cuya función, muchas veces inconsciente, quizá consista en reforzar y hacer aceptar la ideología dominante, el geógrafo puede asumir la función de desarrollar el discurso de la alternativa posible, dando

7. Josep IGLÉSIES: *Presència de l'excursionisme dins la cultura catalana, a L'excursionisme a Catalunya, 1876-1976*, Fundació Carulla-Font, desembre 1975, Barcelona, pàg. 18.

forma a la reflexió del hombre habitante y del hombre trabajador que, viviendo en su sociedad local, inmerso en su etno-cultura, ve cómo se produce todos los días un espacio al que no sólo no reconoce sino cuyo equilibrio ecológico se ve tan amenazado como el equilibrio social que se inscribe en él (...). En este mundo económico y técnico, podría elevarse una voz nueva, una voz que fuera realmente popular, arraigada en el saber y en las prácticas populares.»⁸

Hom pot trobar, doncs, en l'obra de l'Iglésies, des de molt aviat, exemples ben clars d'aquesta nova orientació de la geografia, preocupada per la promoció de la reflexió científica debelladora de dogmes establerts.

Cal tenir present, també, un altre factor determinant en l'evolució geogràfica de l'Iglésies, l'aparició a Catalunya de les doctrines vidalianes del possibilisme en la geografia.

«À la conception d'une humanité soumise à la nature, Vidal de la Blache substitue celle d'une humanité qui joue avec la nature, qui ne la subit plus: l'homme "joue le rôle de cause, de plus en plus, et non d'effet". Ceci paraît clair et ne souffre guère de critique. Certaines conséquences s'en déduisent immédiatement. S'il n'y a plus de nécessité, mais simplement possibilité offerte, on ne saurait se passer d'analyse historique. Le tableau dressé d'un pays, d'une région à un instant donné ne peut plus satisfaire la curiosité du géographe. Si la civilisation n'est plus imposée par le milieu, il importe de voir comment elle s'est mise en place, comment elle est née d'emprunts à des régions ou à des civilisations voisines, comment elle a utilisé les virtualités du milieu, s'y est adaptée par un processus de véritable création. L'analyse historique conduite sur une période assez longue révélera peut-être que, sur le même coin de terre, sous le même climat, des possibilités diverses ont été successivement utilisées.»⁹

L'entrada, a Catalunya, de les noves doctrines nascudes a França ja era anunciada per la tasca docent de l'escola nova amb l'adopció de nous mètodes d'anàlisi i la importància donada a l'observació. Els treballs de Palau i Vera i de Miquel Santaló, ja específicament geogràfics, en són com un anticip.¹⁰

Al voltant de les noves orientacions geogràfiques possibilistes s'entaulà un debat que hom pot considerar, potser que quedà clos amb l'adopció plena de

8. Jean Bernard RACINE: *Discurso geográfico y discurso ideológico: Perspectivas epistemológicas*, a «Geocrítica», Barcelona, gener 1977, Grup de geografia humana (trad. Antonio Redondo), pàg. 38.

9. Paul CLAVAL: *Essai sur l'évolution de la Géographie humaine* (segona edició), Annales Littéraires de l'Université de Besançon, París, 1976, pàg. 57.

10. És convenient veure els articles de J. PALAU I VERA publicats als «Quaderns d'Estudi», pel seu interès metodològic.

J. PALAU I VERA: *L'exploració metòdica de l'ambient físic*, any I, núm. 3, desembre 1915; *Estudi de la vida de les plantes de la localitat*, any I, vol. II, núm. 1, febrer 1916; *El desenvolupament de les fulles*, any I, vol. II, núm. 4, maig 1916; *La transpiració de les fulles*, any II, vol. II, núm. 1, octubre 1916; *La disseminació de les llavors*, any II, vol. I, núm. 4, gener 1917.

Tenint en compte la seva repercussió a Catalunya i el contacte que amb Dantín tingueren Palau i Vera i Santaló, potser val la pena de recordar alguns dels títols de l'autor castellà. J. DANTÍN CERECEDA: *Cómo se enseña la Geografía*, Madrid, 1923; *Concepto de la región natural en Geografía*, Madrid, 1915; *Ensayo acerca de las regiones naturales de España*, Madrid, 1922; *Geografía Moderna*, Madrid, 1921. Dantín és considerat com l'introduïdor de les doctrines de Vidal de la Blache a la Península Ibèrica.

la nova tendència, de la qual foren les primeres manifestacions el llibre de Santaló *Per l'estudi de Catalunya*¹¹ i la monografia de Pau Vila, *La Cerdanya*,¹² que publicà tres anys després de la crida de Santaló a favor de la nova geografia.

Deia Pau Vila en la Introducció de *La Cerdanya*:

«Iniciem amb aquest volum un nou gènere d'estudis a Catalunya. Ésser capdavanters és una bella posició, mes també és una posició molt feixuga i molt arriscada (...). Es pot reeixir, guiat, sobretot, pels moderns corrents geogràfics de l'escola francesa, orientada pel malaguanyat mestre P. Vidal de la Blache.»¹³

Una més quantiosa descendència no es féu esperar, i tot un aplec de monografies i de treballs geogràfics tingueren aquelles obres com a models. L'Iglésies no va ésser una excepció, i ho demostra a bastament el fet que, tot just escolat un any després de la publicació de la monografia de Vila, fou publicat el primer treball veritablement geogràfic de l'Iglésies, amb un títol d'unes certes ressonàncies santalonianes: *El paisatge i la vida a la vall del riu Brugent. Per l'estudi geogràfic de les serres de Prades*.

Per raons diverses, entre les quals no cal menyestimar les que dimanaren del tracte familiar constant amb Eduard Fontserè, l'Iglésies sempre ha mantingut una estreta vinculació o afinitat a les posicions o pressupòsits dels homes de ciències, fins i tot, algunes vegades, més que a les de certs geògrafs contemporanis seus, molt més atrets pels estudis humanistes de les facultats de lletres.¹⁴ Però, malgrat aquesta darrera afirmació, l'Iglésies mai no pogué abandonar l'estudi de l'home i dels seus problemes. Ans al contrari, i per això, sense cap mena de dubte, hom el pot considerar, i hom el considera, un dels millors representants entre els conreadors de la geografia humana a Catalunya.

JOSEP IGLÉSIES, GEÒGRAF. ASSAIG D'APROXIMACIÓ

Hom s'ha acostumat a considerar que els problemes actuals de la geografia provenen del conflicte existent entre dues concepcions oposades de la ciència geogràfica: l'oposició entre uns geògrafs clàssics o tradicionals, la

11. M. SANTALÓ: *Per l'estudi de Catalunya. Concepte de la comarca geogràfica i dels seus factors. Com se forma una comarca. Assaig monogràfic: el Gironès*, Tallers Gràfics «El Autonomista», Girona, 1923.

12. P. VILA: *La Cerdanya*, *Enciclopèdia Catalunya*, vol. 3, Barcelona, Editorial Barcino, 1926.

13. P. VILA: *Op. cit.*, pàgs. 9 i 10.

14. Sembla que les citacions següents, escollides a l'atzar, i que són extreptes de l'*Index elemental de matèries i punts de vista geogràfics per a facilitar l'estudi d'una localitat catalana*, publicat per l'Iglésies l'any 1950, són reveladores de l'enfocament geogràfic de l'autor.

«Entra en el camp de la geologia estudiar els motius que han originat la composició i les formes del terreny. La geografia troba elaborada aquesta composició i aquestes formes i les pren com a causes eficients que, juntament amb el clima, condicionen la vida animal i vegetal.»

«Abans d'entrar de ple en l'estudi del mecanisme intern de la localitat (escollida), és necessari veure-la i observar-la sense prejudicis previs, ni preocupacions prematures d'escorcollar la seva ànima. No res de penetrar en el seu passat ni res, encara, de projectar-se el seu futur. Es tracta primer de contemplar-la dins de la seva quietud o el terbolí del seu tràfic, apreciar-la en tot el seu conjunt, emmarcada per una naturalesa hostil o bé favorable, fer que ella mateixa s'expressi i es presenti, a fi de poder arribar a entendre-la. Primer la descripció i, en acabat, vindrà l'explicació i la definició.»

tasca dels quals és bàsicament la d'una reconstrucció històrica, estàtica i descriptiva, i uns altres geògrafs que tenen de la geografia una interpretació prospectiva, i que s'esforcen en la creació de models que els permetin de participar activament en els projectes dels homes d'acció, dels homes que se senten constructors del seu futur.

Aquesta concepció, aquesta separació entre geògrafs clàssics i geògrafs moderns, segurament és massa simplista i esquemàtica, i, ben cert, caldria introduir-hi matisacions i altres elements de diferenciació. La realitat és de bon tros més complexa, i s'ha de tenir present que la línia que separa dues concepcions científiques mai no és recta i concloent.

L'home, com les estàtues, no és fet d'un sol cop de cisell: la formació del seu pensament no és fruit d'un sol instant, després del qual resta encarcerat per sempre més. De fet, tot el que fa referència a l'home és assenyalat i marcat per la contingència.

Pensant en el cas concret de l'Iglésies, per exemple, no hi ha dubte que seria veritablement dificultós d'incloure'l, de cop i volta, en qualsevol dels dos grans grups citats suara.

D'altra banda, la producció geogràfica de l'Iglésies és tan abundosa, i comprèn un espai de temps tan considerable, en una època de canvis metodològics incessants, en la qual ha canviat, fins i tot, el mateix enfocament general de la ciència, que, moltes vegades, hom arriba a pensar que l'estudi del pensament geogràfic de l'Iglésies es pot arribar a confondre amb l'evolució del pensament geogràfic català en general.

Per tot això, el pensament geogràfic de l'Iglésies no pot ésser estudiat com un tot rígid, com si fos fet d'una sola peça. Per a aproximar-s'hi hom s'ha entretingut, al començament d'aquest treball, en l'anàlisi d'uns precedents, alguns, llunyans, d'altres, més propers.

A continuació caldrà veure els elements que formen aquest pensament, i els diversos corrents que, en unir-se, l'han constituït i configurat, donant-li una innegable i inconfusible personalitat.

Xavier Fort i Bufill, en la seva *Notícia de Josep Iglésies*, diu:

«La formació alhora literària i científica de l'Iglésies explica fins a cert punt la diversitat de temes que ha tocat al llarg dels seus setanta primers anys, però no pas del tot. Els seus llibres, que arriben a fer una vuitantena de volums —alguns de més de mil planes, d'altres de poques dotzenes— i els seus innumbrables articles abasten totes les matèries, perquè res d'humà no li ha estat aliè, sobretot referit a la nostra terra. Una curiositat primmirada —són mots seus— i una fantasia exuberant, amb una capacitat de treball enorme i una estima insubornable a les coses pròpies, ha arribat a produir la rastellera dels seus llibres; i encara hi ha coses inèdites o aplegades en volum que esperen l'edició o l'aplec. Cal convenir, en tot cas, que l'obra de l'Iglésies és profusa i difusa, però no gens confusa, perquè sempre sabia i sap ben bé on va i allò que vol.»¹⁵

D'entre aquesta obra «profusa i difusa» s'intentarà trobar i identificar els diversos corrents de què s'ha parlat més amunt, i que, com es deia, configuren la seva personalitat geogràfica, que, al capdavant, és el que s'ha d'analitzar en aquest treball.

15. Xavier FORT I BUFILL: *Notícia de Josep Iglésies en el seu setantè aniversari*, a «Revista del Centre de Lectura», quarta època, núm. 40, Reus, novembre 1972, pàgs. 1290 a 1300 (inclou la bibliografia de l'Iglésies fins al 1973).

Des de la Mola d'Estats Josep Iglésies explica la geografia de les muntanyes de Prades als assistents al IV Congrés Excursionista Català (31 octubre 1977)

A) L'EXCURSIONISME I L'ESPERIT CIENTÍFIC

És evident que, tal com afirma Xavier Fort en l'article citat, és «per aquí (per l'excursionisme) que cal començar a entendre l'Iglésies. Tota la seva vocació és filla de l'excursionisme».

Mai no s'assenyalarà prou el paper que l'excursionisme jugà en l'evolució i, potser, en la mateixa formació de la cultura catalana.

En l'article de l'Iglésies que s'ha citat abans, l'autor recorda unes paraules d'Antoni Rubió i Lluch, dites l'any 1915:

«L'excursionisme ha estat durant molts anys el fogar de la ciència catalana, és a dir, de la ciència sentida i vestida en la nostra llengua, a la qual estaven barrades abans totes les portes, no sols de les corporacions literàries i científiques oficials, sinó àdhuc les de les fundades i sostingudes pels mateixos fills de la terra. Si avui la ciència catalana té artístics palaus que l'aixopluguen, plens de gloriosos records de la pàtria, tingueu present que en la llar de l'excursionisme s'ha encès el primer caliu de la prosa científica catalana.»¹⁶

L'Iglésies arribà a Barcelona en un moment en què l'excursionisme català no es podia abstreure de l'eufòria general del país, i, en veritat fou un dels moments més esplendorosos de les institucions excursionistes. El 1904 s'havien format les Seccions d'Arquitectura, Folklore i Fotografia del Centre Excursionista de Catalunya; el 1908, la d'Esports de Muntanya i la de Geolo-

16. J. IGLÉSIES: *Presència de l'excursionisme dins la cultura catalana*, pàg. 19.

gia i Geografia Física; el 1911, la d'Arqueologia; el 1916, la d'Enginyeria; etcètera. Uns anys després, de la secció de Geografia del Centre n'arribà a ésser president l'Iglésies.

Els primers anys d'estada de l'Iglésies a Barcelona, ocuparen la presidència del Centre Excursionista de Catalunya persones com Massó i Torrents, Cèsar August Torres, Francesc Maspons i Anglasell, Pau Vila, etcètera, ben vinculades, moltes d'elles, a la geografia, tal com era el cas de moltes de les que formaren part de la Junta Directiva: Agustí Duran i Sanpere, Faura i Sans, Gonçal de Reparaz, Eduard Fontserè, Ramon Bataller, etcètera.

No es pot oblidar que l'Iglésies acabava d'arribar de Reus, on funcionava una Secció Excursionista del Centre de Lectura. Parlant de la importància de la tasca efectuada per aquestes entitats de poblacions petites, escampades per les comarques, l'Iglésies diu:

«Els erudits i els naturalistes de cada comarca s'apleguen entorn del centre excursionista de la localitat respectiva, redacten o orienten els seus butlletins, donen conferències i cursets, creen deixebles, i així cada associació esdevé un fogar de cultura, al qual acuden a col·laborar les principals figures de la ciència i l'excursionisme barceloní. En aquest període allò en què pensa primer qualsevol entitat excursionista comarcal és a crear un incipient museu encarat a la comarca i a formar una biblioteca, i tot seguit a publicar un butlletí on propagar els seus objectius.»¹⁷

L'actuació de l'Iglésies a la Secció del Centre de Lectura de Reus ha estat estudiada per Xavier Fort, que, en l'article repetidament citat, diu:

«El 1926, la Secció fou reorganitzada, amb la intenció —que provenia d'ell mateix i de Joaquim Santasusagna, altre reusenc il·lustre— de sensibilitzar el jovent incorporat de fresc, i de promoure l'estudi de la comarca o de les comarques pròpies, de manera metòdica i dins el rigor científic assolible aleshores. Tot fou proposar i començar: l'Iglésies i Santasusagna trespasaren per les muntanyes de Prades, pel Montsant i per la Serra la Llena amb tant de delit que, al cap de dos anys i poc més, apareixia, editada per la Secció del Centre, la famosa *Guia* d'aquelles serres. Era la primera guia excursionista —amb finalitats que anaven més enllà— d'unes contrades fins aleshores massa deixades de banda pels excursionistes catalans; també era, fet i fet, el primer llibre que Josep Iglésies publicava, en col·laboració. Tanmateix, uns quants mesos abans de sortir la guia, l'Iglésies havia publicat un itinerari elemental de les serres que envolten el Camp al "Butlletí del Club Excursionista de Gràcia", recollit en fascicle i que és, cronològicament, la primera publicació de Josep Iglésies. Els seus mots inicials ja perfilen una dèria i defineixen una actitud: "Els excursionistes tenen oblidades les serres del sud-oest català. A fe que la cosa és de doldre. Hi ha, en el nostre ponent, muntanyes dotades de tots els encisos, belles com puguin ésser-ho qualssevol altres muntanyes mitjanes (...). ¿A què és degut l'oblit que els excursionistes catalans tenen per les serres de ponent? Tal vegada és per desconexença que allí hi hagi, àdhuc, muntanyes galanes; tal vegada, la meravella del Pirineu els atreu cap el nord. Esperem que una i altra causa restaran, a no tardar, contrarestades. L'excursionisme

17. J. IGLÉSIES: *Presència de l'excursionisme dins la cultura catalana*, pàg. 52.

entra dins noves orientacions i, sembla, que es deixa entreveure un viu anhel de conèixer, de cap a cap, tot el triangle ufà de terra catalana".»¹⁸

No és d'estranyar, doncs, que d'entre la producció geogràfica de l'Iglésies destaquin clarament les guies excursionistes: els *Itineraris per les serres de l'entorn del Camp* (1928), les tres edicions de la guia de les *Muntanyes de Prades, el Montsant i la Serra de la Llena* (1929, 1930 i 1957), la guia *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931) i *Les Valls de Gaià, de Foix i de Miralles* (1943).

Aquestes guies, publicades en col·laboració amb Santasusagna i l'Amigó, no són meres i fredes descripcions d'itineraris. En l'article de Xavier Fort s'assenyala un altre aspecte interessant del que aquestes guies han estat model. Diu:

«Però recomano la lectura dels estudis monogràfics preliminars de les guies, que són modèlics: hom hi tracta de tots els aspectes que concerneixen el terreny de que són objecte; els itineraris hi són triats i combinats per servir tota mena de preferències i de resistències físiques. En editar la darrera guia, l'Iglésies tenia trenta-dos anys i Santasusagna trenta-cinc; el bagatge de material que havia aplegat tot fent-les li havia de servir com a dades de primera mà per a les monografies i estudis sobre la divisió comarcal catalana, que eren d'actualitat vivíssima vers el 1933.»¹⁹

Però la tasca de l'Iglésies «excursionista-científic-lletraferit», com ha estat anomenat, no acabà amb la publicació de les guies, per importants i meritòries que siguin. Ell era un investigador, i les seves recerques ho abraçaven tot.

L'afició a l'excursionisme i a la seva història²⁰ es manifestà en algunes obres importants. La primera d'elles, cronològicament, potser també és la de més transcendència. El mateix Iglésies en parlà en l'entrevista que li fa l'Andreu Pujol:

«L'editor Dalmau, que també és un empassacamins, va projectar l'Enciclopèdia de l'Excursionisme per a vendre en fascicles i em va encarregar d'encapçalar-la. Vaig proposar-me fer-hi una síntesi històrica de l'activitat i en va eixir insospitadament un primer volum de vora 800 planes i un sobreiximent d'altres 250 dins el volum segon. L'obra es redactava a la carrera, a mida que anaven eixint els fascicles. Tot fent aquest treball em van interessar algunes figures ben significatives. Mica a mica he redactat biografies independents de les principals personalitats de l'excursionisme i penso completar la sèrie si la senectut no m'atura la mà. Vaig començar a escriure com a excursionista i penso morir-hi.»²¹

Cal recordar, aquí, la publicació dels seus opuscles sobre *Els primers excursionistes* i sobre *Norbert Font i Sagué (L'introducció de l'espeleologia a Catalunya)* a l'Arxiu Bibliogràfic Excursionista de la Unió Excursionista de Ca-

18. X. FORT I BUFILL: *Notícia de Josep Iglésies en el seu setantè aniversari*, a «Revista del Centre de Lectura», pàg. 1292.

19. X. FORT I BUFILL: *Notícia de Josep Iglésies en el seu setantè aniversari*, pàg. 1292.

20. J. IGLÉSIES (a Andreu Pujol): «Catalunya deu molt a l'excursionisme, el qual mai no ha estat simplement un esplai entre nosaltres. Ha tingut una importància decisiva en el recobriment espiritual i ha aplegat la part més selecta de la joventut». «Revista del Centre de Lectura», núm. 40, Reus, 1972.

21. J. IGLÉSIES: *Conversa amb Josep Iglésies*, d'Andreu Pujol, «Revista del Centre de Lectura», núm. 40, quarta època, Reus, novembre 1972.

talunya; del seu estudi sobre *Lluís Estasen*, a la Biblioteca Excursionista de l'Editorial Montblanc, de Granollers, etcètera.

Després de l'*Enciclopèdia de l'excursionisme*, editada per Dalmau els anys 1964 i 1965, cal citar l'aparició d'*El Centre Excursionista de Catalunya* a la «Miscellanea Barcinonensia», tom XIII, de l'any 1966, i, finalment, el 1975, la publicació de la *Presència de l'excursionisme en la cultura catalana*, a la Nadala de la Fundació Carulla-Font.

Com s'ha pogut veure, l'Iglésies ha estat un dels més clars representants de l'explícit agermanament que des les intencions patriòtiques i científiques havien fet els excursionistes a causa de la necessària normalització de tota la vida del país. «Pàtria i estudi», va dir, el 1882, l'Associació Catalana d'Excursions proclamant-ho la seva «única preocupació», i, de fet, al costat de l'activitat esportiva, incorporada més tardament a l'excursionisme, es mantingué, amb un explícit sentit de catalanitat, l'orientació científica inicial, accentuada, aquesta, al final del segle XIX i al començament del XX, pel fet que la geografia era estudiada, principalment, a la Facultat de Ciències.

El tracte amb els Almera, Bataller, Faura i Sans, Font i Sagué, etcètera, tots ells científics avesats al treball de camp i tocats per l'excursionisme, no podia deixar d'influir l'Iglésies, i afermar-li la seva ja comentada tendència al planteig científic dels problemes.

Potser de totes les obres de l'Iglésies més directament relacionades amb la geografia física convé destacar la que publicà en col·laboració amb Eduard Fontseré: *Recopilacions de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*.

B) EL CONREU D'UNA GEOGRAFIA GENERAL

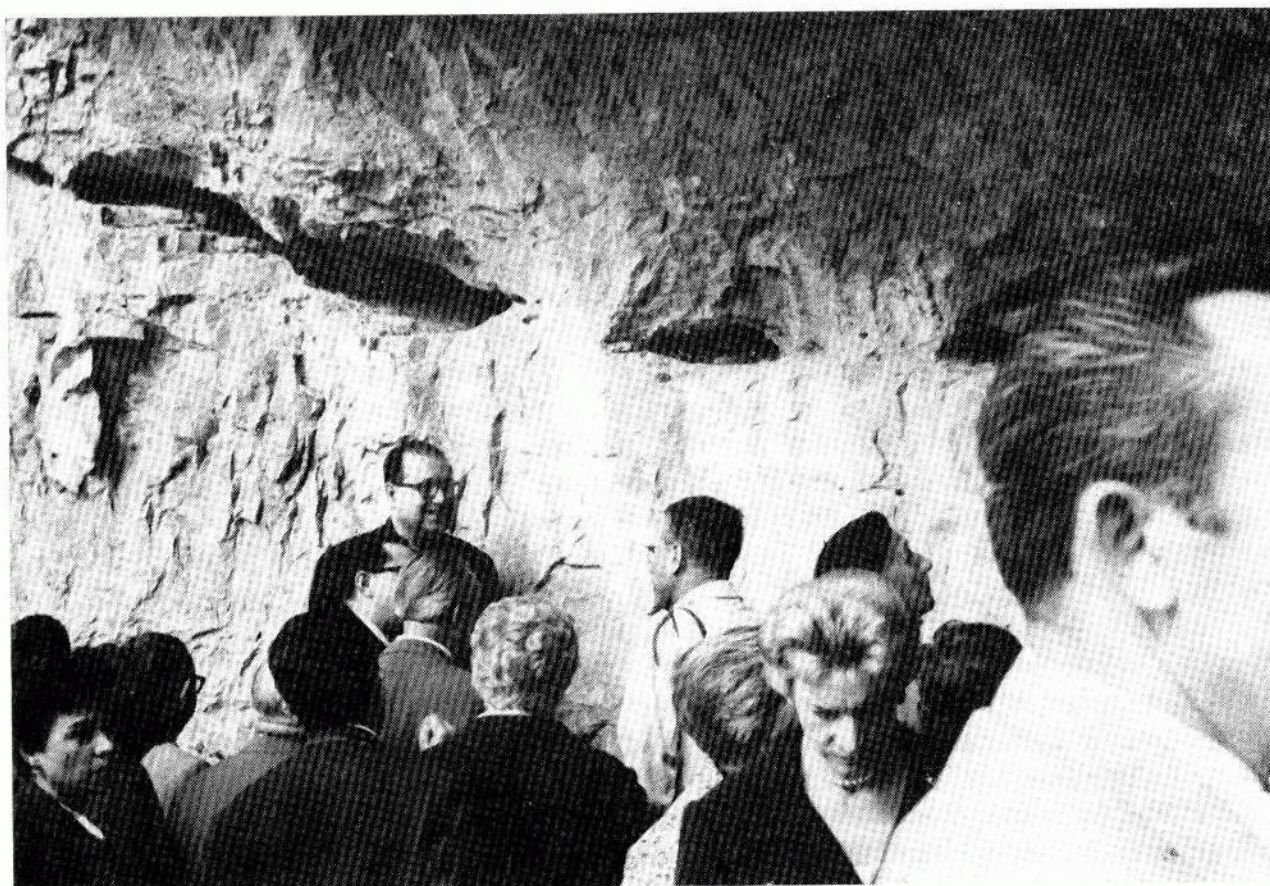
Diu Paul Claval:

«L'histoire de la pensée géographique peut être conçue de deux manières: elle peut être d'inspiration historique, ou d'inspiration épistémologique. Dans le premier cas, elle cherche à recréer le passé, à saisir ce qui a fait la fécondité de la géographie à telle ou telle époque, ou ce qui l'a liée à la société dans laquelle elle s'épanouissait; dans le second cas, elle essaie de saisir la logique du développement des idées; elle n'hésite pas, pour interpréter un mouvement, à réunir ce qui n'était pas encore perçu comme cohérent par les contemporains: elle fait place aux premiers économistes, aux statisticiens, aux démographes à côté des voyageurs et des géographes au sens strict.»²²

És curiós veure com, també, un home com l'Iglésies, que, en el camp del pensament teòric, potser no pot ésser considerat un innovador, no dubta, en canvi, en la seva activitat científica, a cercar el que poden dir «els primers economistes, estadístics, demògrafs i viatgers». La seva curiositat no és únicament historicista: ell intenta trobar les arrels antigues que li permetin endinsar-se, fins a trobar el desllorigador, en la realitat actual, tan plena de contradiccions i de problemes.

En la conversa ja citada amb Andreu Pujol, l'Iglésies reconeix l'existència d'aquesta dèria investigadora del passat i explica com va venir-li l'afany d'exhumar manuscrits antics dedicats a temes geogràfics catalans, manuscrits, moltes vegades, que ja eren considerats perduts: Diu:

22. P. CLAVAL: *Epistémologie et histoire de la pensée géographique*, París, 1976, pàg. 5.

A la Cova del Polvorí (La Sénia), Josep Iglésies explica a un grup de geògrafs les característiques espeleològiques de la cavitat (Any 1961)

«Tot va començar per la conveniència de donar a conèixer la geografia siscentista del reusenc Pere Gil. Abans de l'any 1936 havíem projectat editar-la al Centre de Lectura en una col·lecció que constitueix un antecedent de les actuals edicions de l'Associació d'Estudis Reusencs (...). Darrera d'aquell text va venir el de la setcentista Història Natural d'Aymerich i vaig transcriure també els censos antics que anirà ara publicant la Fundació Salvador Vives, els viatges setcentistes de Francesc Zamora, les *Notícies de Catalunya*, de Roig i Jalpi, les *Il·lustracions del Rosselló, Cerdanya i Conflent*, de Francesc Compte, les *Memòries cronològico-històriques*, de Caresmar, i altres manuscrits oblidats, amb la idea d'oferir la publicació periòdica d'una sèrie de quaderns d'obres inèdites de geografia antiga.»²³

De totes aquestes obres projectades s'arribaren a publicar les referents a *Pere Gil* i la seva *Geografia de Catalunya*, a *Mateu Aymerich* i la seva *Història Geogràfica i Natural de Catalunya*, i les *Singularidades de la Historia Natural del Principado de Catalunya, 1737*. Molts altres materials, recollits i elaborats, han restat inèdits i esperen l'edició.

Hi ha, també, un altre text de Claval, a la mateixa obra citada anteriorment, que posa de manifest la modernitat geogràfica de l'Iglésies, autor que, en la seva obra «recerca les capes profundes de la realitat» i es recolza, quan convé, en les ciències naturals, la lingüística i l'economia política. Diu Claval:

23. J. IGLÉSIES: *Conversa amb Josep Iglésies*, d'Andreu Pujol, «Revista del Centre de Lectura», Reus, pàg. 1302.

«L'épistémé moderne se caractérise par la recherche, à travers l'exploration des couches profondes de la réalité, de causalités qui traduisent le jeu de forces fondamentales. Le raisonnement de Foucault s'appuie sur l'étude de trois disciplines qui lui paraissent essentielles: les sciences naturelles et la biologie, la grammaire et la linguistique, l'économie politique. Pour les trois, le principe qui permet de passer des tableaux ordonnés de l'âge classique à l'explication, c'est celui qui fait voir sous la surface des choses la logique de leur fonctionnement, et souligne, dans leur domaine respectif, l'importance de la vie, du travail et du langage.»²⁴

Molt sovint, l'Iglésies, que és un escriptor amb un llenguatge acurat, que intenta esbrinar el sentit exacte de cada mot, i que baixa a pouar a la mateixa entranya de l'idioma popular, ha definit la seva manera de treballar: arribar a l'explicació dels fets després, i només després, d'haver descrit la realitat servint-se, sempre que ha calgut, de l'estadística i de l'economia, amb l'ajut de les quals li és més fàcil d'escatir la veritat de les relacions que roden l'home.

Cal esmentar una obra que revela que en l'Iglésies ha existit també la preocupació didàctica, que és una de les característiques dels geògrafs catalans. Aquest sentit didàctic és present, veritablement, en tota la producció iglesiana. La seva prosa viva i directa serveix perfectament a una intenció divulgadora, manifestada per una «immensa vocació comunicativa». L'obra a què suara s'ha referit és *Elements de Geografia*, editada l'any 1938, en col·laboració amb el seu sogre, Eduard Fontserè.

Tenint en compte els coneixements de l'Iglésies, la *Gran Enciclopèdia Catalana*, com és de sobres conegut, li encarregà la redacció de gairebé tota la part relativa a les comarques meridionals de Catalunya. De la coneixença que l'Iglésies té d'aquestes comarques, se'n parlarà més endavant.

C) LES ASSEMBLEES INTERCOMARCALS D'ESTUDIOSOS

S'ha dit en un altre lloc: ²⁵

«L'enfonsada de 1939 tingué grans repercussions en la geografia. Coincidiren l'exili d'En Vila, d'En Blasi, de l'Huguet, d'En Santaló i de tants d'altres; la desfeta dels Arxius del Servei Meteorològic de Catalunya, amb més de quaranta anys d'observacions (de 1895 a 1938); la desaparició de les Institucions: de la Institució Catalana d'Història Natural, de la Societat Catalana de Geografia, de l'Institut d'Investigacions Econòmiques de Catalunya, etc.; la desaparició de les revistes (Butlletí del C.E.C., Memòries de la ICHN, etc.) (...). És l'etapa de la que s'anomenà "geografia de les catacumbes", que a poc a poc anà sortint a la llum al voltant de les noves institucions.»

En aquells moments difícils per a Catalunya, l'Iglésies no abandonà la tasca. De les reunions tingudes a casa seva hom ja en parla en un altre indret del present volum. Ara només cal recordar les que s'hi efectuaren més rela-

24. P. CLAVAL: *Epistémologie et histoire de la pensée géographique*, pàgs. 12-13.

25. L. CASASSAS I SIMÓ: *Notes per a l'estudi del pensament geogràfic a Catalunya*, a *Homenaje a María de los Angeles Ferrer Sensat*, Instituto N. de E.M. Infanta Isabel de Aragón, Barcelona, 1974, pàgs. 117 a 124.

cionades amb els estudios geogràfics: conferències i comunicacions, entre moltes d'altres, de Fontserè, Bataller, Font i Quer, Puig i Cadafalch, Serra i Ràfols, Vidal i Burdils, Borràs i Quadres, Lluís Guardiola, Solé i Sabarís, Maspons i Anglasesell, Vilà i Valentí, Josep-J. Piquer, Duran i Sanpere, Joan Coromines, Salvador Llobet, Emili Giralt, Oriol de Bolòs, Jordi Nadal, i, és clar, el mateix Iglésies.

A aquests participants, s'hi anaren afegint els geògrafs de les noves generacions. Els actes de ca l'Iglésies són memorables.

Però l'Iglésies no en tenia prou. Malgrat que hagués fixat definitivament la seva residència a Barcelona, ell se sentia, com sempre, ciutadà de tot Catalunya, i no l'abandonava la preocupació pels problemes plantejats a les comarques, entre els quals, en aquells moments, no era el més petit el de la comunicació cultural.

Un dels fruits d'aquesta preocupació fou la convocatòria de la primera Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos.

L'Iglésies ho explica, i diu:

«M'ha interessat sempre impulsar el moviment espiritual de les comarques catalanes i, amb Joan Mercader d'Igualada i altres amics, l'any 1950 vam iniciar a Martorell les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos que s'han celebrat amb èxit creixent. Fa uns anys se'n va celebrar una a Reus, que recordeu prou. Per a la primavera vinent tenim projectada la XVI, que tindrà lloc a Tàrraga. Cal lluitar contra la concentració de totes les funcions culturals a Barcelona i cal estendre els braços vers els estudiosos de les diverses contrades de la nostra terra, alguns dels quals porten a cap la seva obra gairebé heroicament en solitari. La nostra col·laboració als nuclis intel·lectuals de les diverses ciutats catalanes no ha defallit mai i arreu hem constatat l'existència d'un afany de redreçament. Catalunya no es redueix a Barcelona. A l'entorn d'un museu local, d'un centre excursionista, d'un rastre subsistent d'ateneu, d'una biblioteca o d'una escola, per tot Catalunya hem vist petits nuclis que maldaven abnegadament per mantenir ben alta la seva espiritualitat i organitzaven cursets, conferències, exposicions, concerts, lectures, representacions, etc. Hi ha un planter que no desmereix i que obre el cor a totes les esperances.»²⁶

A l'Assemblea de Martorell, l'Iglésies presentà, com a ponència, l'*Índex elemental de matèries i punts de vista geogràfics per a facilitar l'estudi d'una localitat catalana*, obra que, per la seva importància, bé mereix un apartat especial. La participació de l'Iglésies a les assemblees successives continuà. L'Iglésies ha estat sempre present en la preparació de les assemblees, en l'orientació dels seus treballs, en la direcció dels debats, presentant ponències i comunicacions, i animant els encontres amb la seva personalitat desbordant.

Alguns dels treballs que ha presentat l'Iglésies a les Assemblees Intercomarcals són els següents: *Població de la Conca de Barberà i Com es feia un fogatge* (Montblanc, 1966), *L'evolució demogràfica a la comarca d'Igualada* (Igualada, 1967), *La població del Priorat en el curs de quatre segles i mig* (Reus, 1969), *El procés evolutiu de la demografia lleidatana. Possibles solucions* (Tàrraga, 1973), *L'ajust de la rodalia de Santa Coloma de Queralt dins la divisió territorial catalana* (Santa Coloma de Queralt, 1973), *El poblament i les ex-*

26. J. IGLÉSIES: *Conversa amb Josep Iglésies*, d'Andreu Pujol, «Revista del Centre de Lectura», Reus, pàg. 1303.

tensions cultivades a les muntanyes de Prades (l'Espluga de Francolí, 1974), *L'evolució demogràfica de l'Alt Urgell en el període censal* (La Seu d'Urgell, 1977), etcètera.

D) L'ÍNDEX ELEMENTAL

Tal com s'acaba d'assenyalar, a Martorell, en el curs de la Primera Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, l'Iglésies presentà aquest *Index elemental de matèries i punts de vista geogràfics*.

Segurament, aquesta obra, que certament omplí un buit en la literatura científica geogràfica catalana,²⁷ és una de les aportacions més destacades de l'Iglésies a la geografia de Catalunya.

«Ens ha semblat convenient esbossar —diu l'Iglésies en la presentació de l'*Index*— una mena d'índex de temes que, partint de la més elemental entitat territorial, és a dir, d'un terme municipal, pogués constituir un pla de treball per l'aficionat a la Geografia. Aquesta llista pot fer el servei d'una veritable guia o recordatori de matèries a qualsevol persona que, sense tenir estudis superiors, vulgui col·laborar al desbrossament dels estudis territorials del nostre país. En realitat l'excursionista o el simple observador, posat en el centre on resideix, és un veritable arxiu de coneixements que no es manifesten fins que es provoca l'avinentesa a propòsit per a treure'ls enfora. Tot allò que s'ha sentit explicar en el cercle familiar o en el social, tot allò que s'ha vist en les excursions, tot allò que s'ha viscut en el treball quotidià, tot el que s'ha anat considerant al llarg de la vida, forma un vast subsòl d'experiències i assabentaments. Estem segurs que qualsevol persona mitjanament culta, si s'encara amb una enquesta que contingui exposades amb claredat les idees que formen la base de l'índex que presentem, sabrà contestar la majoria dels temes. Si algunes dades no poguessin ésser momentàniament concretades per no haver parat el degut esment en l'observació dels fets, bastarà el tombar d'un temps, per adquirir de l'observació directa moltes de les precisions necessàries. I si la recerca d'aquestes precisions el porta a la coordinació de les causes i els efectes i, per tant, al veritable estudi dels fets geogràfics que es produeixen en la seva localitat, la cultura del país en serà beneficiada.»²⁸

27. A part dels precedents citats a la nota,²⁸ l'Iglésies només menciona, amb valor de precursors, l'estudi de Santaló sobre el Gironès, les monografies comarcals publicades, el compendi de Llobet referent a Granollers i, potser, *Un méthode de Géographie urbaine*, de Blanchard, que traduí al català Cardús.

28. «Plans semblants al que presentem han estat traçats en altres nacions més aviat com a assaig de classificació de matèries que com a qüestionari i sempre atenent a una preparació científica superior. Entre nosaltres mateixos el professor Pau Vila va esbossar un mitjà de contribució personal a la geografia encarat principalment als mestres d'estudi i el doctor Josep Estalella, l'any 1926, va donar a Vilafranca del Penedès una conferència expositiva d'un "Avantprojecte d'uns estudis penedesencs". Aquests treballs ens han servit de base. Hem consultat també les taules de nombroses monografies modernes i totes les obres dedicades a la nostra terra (...). Som lluny de pretendre ésser originals. Si haguéssim intentat ésser-ho, el nostre pobre treball podria fer l'efecte contraproductiu d'esgarriar i desorientar. Per això ens hem ajustat, tot allò que ha estat possible als camins trillats i en conseqüència als índex d'aquestes publicacions, a fi que el lector es pugui trobar emparat en les seves consultes», a J. IGLÉSIES: *Index elemental de matèries...*, a *Primera Asambleja intercomarcal del Penedès y Conca d'Òdena*, Martorell, 1950. pàg. 34.

L'*Index*, que és «un model de metodologia», no ha estat, és clar, l'única causa de la desclosa dels treballs catalans sobre geografia regional, però:

«No és un pur atzar que el darrer gran període dels estudis comarcals i locals a Catalunya s'iniciés immediatament després de l'aparició del treball de l'Iglésies que s'està glossant. És clar que amb això no es pretén afirmar que aquest treball hagi estat l'únic motor de la posta en marxa de la més recent investigació en el camp de la geografia comarcal catalana, però sí que hi contribuï en una bona part, essent encara consultat amb profit, en els temps més propers.»²⁹

E) LA SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA

En l'acte solemne commemoratiu del quaranta-vuitè aniversari de la constitució de la Societat Catalana de Geografia, prengué la paraula Josep Iglésies i començà el seu parlament explicant la forma en què s'inicià la Societat. Va dir:

«Al trentejar el present segle, sobretot gràcies a les activitats del senyor Pau Vila, havia sorgit a Catalunya un clima favorable als estudis geogràfics. L'aprofità el doctor Eduard Fontserè per a proposar a la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans la creació d'una Societat filial dedicada al cultiu d'aquella disciplina científica. Feia pocs anys que el propi doctor Fontserè havia impulsat la fundació de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques com a filial de l'Institut, la qual es trobava en plena activitat. Així mateix funcionava la Societat Catalana de Biologia i la vella Institució Catalana d'Història Natural —igualment afiliades a la Secció de Ciències de l'Institut— i la idea d'una Societat Catalana de Geografia fou acollida amb satisfacció, majorment quan aleshores la Universitat encara no havia donat entrada a la geografia veritable i viva i continuava ensenyant una cosa arcaica, completament divorciada del temps i de la terra que ens acollia. Signada pel doctor Fontserè, l'Institut d'Estudis Catalans va publicar una crida destinada al fi indicat (...). La reunió pròpiament constitutiva de la Societat va tenir lloc el vint de maig de 1935. La primera Junta Directiva va quedar constituïda així: Pau Vila, president; Pere Blasi, vice-president; Lluís Solé i Sabarís, comptador; Enric Ribes Virgili, tresorer i Josep Iglésies, secretari.»³⁰

Des dels moments inicials hom troba, doncs, l'Iglésies en els llocs de responsabilitat i direcció de la Societat. Ja s'ha indicat més amunt, que, en els moments de dispersió i maltempsada, l'Iglésies va recollir la torxa, i convertí la seva llar en la seu de les activitats de la Societat. No fou fins el novembre de 1963, en domiciliar-se l'Institut d'Estudis Catalans als locals de l'Òmnium Cultural, que la Societat deixà d'emprar l'acollidora llar dels Iglésies, i passà a efectuar les seves tasques al Palau Dalmau. També fou aleshores, després

29. L. CASASSAS I SIMÓ: *En el vint-i-cinquè aniversari de l'«Index elemental» de Josep Iglésies*, a 25 anys d'Assemblees Intercomarcals, Vilanova i la Geltrú, 1975, pàgs. 77 i 78. En aquest opuscle es reedita l'*Index* de l'Iglésies i s'hi inclou una actualització de la bibliografia que s'havia presentat a Martorell l'any 1950.

30. J. IGLÉSIES: *Els quaranta anys de la Societat Catalana de Geografia*. Text mecanografiat de la conferència donada per Josep Iglésies a l'auditori de la Biblioteca de Catalunya, l'any 1975.

de vint-i-nou anys d'exercir la Secretaria de l'entitat, que l'Iglésies traspassà les seves funcions a Antoni Parramon.

Pau Vila, a la mort d'Eduard Fontserè, fou nomenat delegat de l'Institut prop de la Societat Catalana de Geografia. El 10 de desembre de 1970, l'Iglésies en fou nomenat president. La seva presidència es caracteritzà «per la nova embranzida presa» i per coincidir amb la renovació total dels estudis universitaris a la Universitat. El dia setze de juny de 1972 es va procedir a la renovació reglamentària dels càrrecs de la Junta de Govern de la Societat, i el doctor Lluís Solé i Sabarís passà a ocupar-ne la presidència.

L'Iglésies, però, ha continuat essent un dels més fermes puntals de la Societat Catalana de Geografia: comunicacions, participació a les excursions i a les tasques socials, assessorament constant i guiatge permanent.

F) L'ORIENTACIÓ COMARCALISTA

Hom ja sap que:

«A Catalunya, però, on el sentit terral era més fort i el poble començà a actuar més aviat en la política, i on el concepte de les unitats territorials era més viu, aviat hom oposà el concepte de demarcacions naturals, les comarques, a l'artifici de les províncies. Altrament, ací el sentit de la unitat nacional s'havia mantingut en estat de consciència o de subconsciència, malgrat les disposicions de Felip V (...). D'ací que tantost el renaixement literari, conseqüència de la renaixença econòmica iniciada durant la dissetena centúria, hagué desvetllat el pensament polític autòcton, i sorgí el catalanisme, s'afermés en l'esperit de la gent la idea que les províncies eren l'esquarterament de Catalunya i, per tant, que calia suprimir-les per refer la unitat del Principat, i que les futures demarcacions político-administratives del país havien d'ésser les comarques.»³¹

No és aquest l'indret indicat per a estudiar l'evolució dels estudis comarcalistes a Catalunya. Només cal dir que, cada cop més, aquests estudis anaven adquirint un to més rigorosament científic i que, tot just entrat el segle xx, al seu contingut tradicional, s'hi incorporà la preocupació político-administrativa.

Aquell fou el moment en què l'Iglésies començà els seus estudis de les comarques. No és d'estranyar que es dediqués, pel seu origen, amb més cura i atenció a l'estudi de les comarques meridionals de Catalunya.

Tot i que manta vegada la pruija que té l'Iglésies de cercar la «comarca natural» el pugui portar a valorar potser excessivament els factors físics, el gran interès que sent per l'home i per totes les seves activitats culturals, mantenen en l'Iglésies un considerable aire de modernitat i obliguen a incloure'l plenament, tal com s'ha dit abans, en els rengles dels conreadors de la geografia catalana.

Pel seu caràcter sorneguer de franc camperol del Camp de Tarragona, l'Iglésies no se sent inclinat devers definicions rígides i devers conceptes massa encarcerats. Hom podria aplicar a la seva actitud, les paraules de Frémont, quan diu:

31. GENERALITAT DE CATALUNYA: *La divisió territorial de Catalunya*, Conselleria d'Economia, Barcelona, 1937. Facsímil de 1977, coeditat per l'Àmbit VIII del Congrés de Cultura Catalana i Editorial Seix Barral. Barcelona, pàgs. 45 i 46.

«La région existe, par conséquent. Mais elle n'obéit pas aux schémas rationnels d'une science transparente. Certes, le paysage objectif impose son unité en même temps que sa grandeur. Mais des hommes le vivent à leur manière en l'assimilant à leur propre organisation avec des moyens techniquement limités et fort différents selon les groupes. A un degré moyen dans l'échelle des phénomènes géographiques, la région est cette rencontre d'un cadre "naturel" et de "cultures" qui l'interprètent. Fluide, elle est aussi relative.»³²

Entre les publicacions de caràcter comarcalista, de l'Iglésies cal citar dues obres significatives: *La realitat comarcal a Catalunya. Assaig sobre el concepte de comarca* i *La divisió comarcal catalana*. Són dos breus treballs on es reflecteix el pensament iglesià sobre la comarca. Sembla un intent de fixar el concepte de «comarca natural» d'una manera que a vegades sembla massa rígid i que, potser, no encaixa plenament amb l'esperit de les seves altres obres, en les quals alena, fresc i fecund, l'alè d'una vivificadora humanitat.

Ja anunciaven la seva preocupació comarcalista les seves *Converses sobre temes d'interès local*. *Acció comarcal* (1933) i els seus primers llibres, ja citats, sobre *El paisatge a la vall del Brugent*, la *Delimitació del Camp i El Priorat*, comentada, aquesta darrera obra, per Pau Vila en un dels seus articles de *La Publicitat* el mes de juliol de 1930.³³

Més endavant, l'Iglésies contribuï a l'esplet de monografies comarcals catalanes amb *Les comarques meridionals de Catalunya i la futura divisió territorial*. *Regions geogràfiques i comarques i divisions administratives* (1933), *Assaigs sobre l'extensió de la comarca d'Igualada* (1938), etcètera.

De les petites monografies aparegudes a la *Geografia de Catalunya* de l'Editorial AEDOS, hom en parlarà després.

G) LA DIVISIÓ COMARCAL

«La necessitat d'una divisió territorial basada en les comarques s'imposà als homes de govern tantost el règim republicà fou consolidat i la planificació del govern autonòmic de Catalunya anava fent via. Calia preparar el projecte d'una nova estructuració del país que respongués a les realitats de la terra, a fi que, un cop aprovat l'Estatut autonòmic, Catalunya pogués donar-se l'estructuració demarcacional més apropiada a les seves necessitats i conveniències. Així sorgí la idea de crear una Ponència que preparés el projecte. La Ponència per a l'estudi de la Divisió Territorial fou creada per iniciativa del conseller de Cultura, Ventura Gassol, i quedà integrada per Antoni Bergós, Pere Blasi, Antoni Esteve, Manuel Galés, Josep Iglésies, Antoni Rovira i Virgili, Miquel Santaló, Felip Solé i Pau Vila. Era adscrita a la Conselleria de Cultura, però més tard passà a la de Governació. Es subdividí en quatre sots-ponències: una per a cada província, integrada pels ponents que hi residien; la Presidència fou assumida pel conseller, i la Vice-presidència i la Secretaria anaren a càrrec respectivament de Pau Vila i Josep Iglésies.»³⁴

32. Armand FRÉMONT: *La région espace vécu*, PUF, París, 1976, pàg. 143.

33. P. VILA: *El Priorat i el seu terme*, a «La Publicitat», Barcelona, 24 de juliol de 1930. Pau Vila acaba l'article dient: «Amb tot, aquesta nova intervenció valuosa de l'autor en el debat de les comarques el situa com un especialista meritíssim en estudis comarcals».

34. GENERALITAT DE CATALUNYA: *La divisió territorial de Catalunya*, pàg. 49.

Ara no cal parlar dels treballs de la Ponència, que són de sobres coneguts. Només cal remarcar que el treball de l'Iglésies, com a secretari al costat de Pau Vila, fou considerable. S'havien trobat dos infatigables treballadors i, de la seva col·laboració, en resultà una obra que ha marcat un solc indeleble en la història de l'agencament territorial de Catalunya.

Vila i Iglésies foren, certament, el motor de la ponència i els impulsors de bona part de les seves iniciatives i propostes. L'Iglésies, tant en les tasques generals com en les de la Subcomisió encarregada de l'estudi dels problemes de les comarques meridionals, va poder aportar el coneixement extraordinari de les terres catalanes, fruit dels seus estudis acurats, de les seves caminades inacabables i de les seves investigacions profundes.

H) LA DEMOGRAFIA, ELS ESCRITS DE GEOGRAFIA HISTÒRICA I LA GEOGRAFIA AGRÀRIA

Són considerables els estudis i aplegalls de dades efectuats per l'Iglésies en el camp de la demografia catalana.

Més de dues dotzenes de treballs d'importància innegable justifiquen a bastament que, en aquest volum, l'activitat de l'Iglésies com a demògraf sigui estudiada en un capítol a part.

Però no menys important és l'aportació de l'Iglésies a la geografia històrica. Hom ja ha parlat de les seves transcripcions, publicades o inèdites, d'obres antigues. Però també cal recordar altres treballs originals, com ara *Les terres igualadines en l'antiga cartografia de Catalunya* (1949), *Lleida i el seu corregiment al darrer terç del segle XVIII* (1966), *El corregiment de Tarragona i la subdelegació de Montblanc l'any 1763* (1971), etcètera, on l'Iglésies sap unir, a la seva curiositat de geògraf, un pacient treball de reconstrucció històrica. L'Iglésies, home extrovertit i actiu, demostra, en aquestes obres, que no està mancat de paciència, cura i minuciositat.

Tant en les seves monografies comarcals com en molts dels seus articles i conferències, Iglésies ja havia tractat els temes relacionats amb l'agricultura. Però, de sobte, a partir del 1968, començà una dedicació especialíssima als problemes de l'agricultura catalana, que ell, home de camp i del Camp, coneixia i estimava tant.

Debutà amb *La crisi agrària de 1879. La fil·loxera a Catalunya*, obra que ha pogut ésser titllada d'«obra cabdal» de la geografia agrària a Catalunya i que estudia, sota tots els aspectes, l'estat de l'agricultura de Catalunya en el moment de l'aparició del flagell de la fil·loxera. És una obra modèlica tant per la informació que ofereix, com pels seus aspectes metodològics, com pels suggestius camins que oferí als investigadors futurs.

Però, tal com s'acaba de dir, aquesta obra fou l'inici, la promesa d'una més fecunda descendència. Després de *La crisi agrària* (de 1968), l'Iglésies no ha deixat d'investigar en aquesta parcel·la de la ciència. Fruit d'aquestes investigacions, han aparegut prop d'una dotzena de títols, abraçant aspectes ben diversos: *Las superficies cultivadas en el presente siglo en las comarcas del vértice meridional de Catalunya* (1968), *Les àrees cultivades entre 1900 i 1963 en la comarca de Gaudesa* (1970), *Estadística de les superfícies cultivades del Camp de Tarragona en el present segle* (1970), *Situació i estadística dels espais cultivats de la Conca de Barberà en la primera meitat del segle XX* (1972), *Indicatiu del cultiu de l'avellaner a la comarca del Camp* (1973), *Els aprofitaments agrícoles al Baix Penedès* (1975), *Les minves dels cultius i de la població a la comarca del Priorat* (1975), etcètera.

No hi ha dubte que l'Iglésies ocupa merescudament a Catalunya, un dels

primers llocs entre els tractadistes de geografia agrària. Com sempre, la seva coneixença del país, el seu coneixement directe dels homes i de les terres estudiades, li ha permès d'enfocar els problemes i presentar les seves possibles solucions d'una manera clara i satisfactòria.

Alguns dels treballs de geografia històrica i de geografia agrària foren publicats, com a col·laboració, a diversos diaris i revistes. Xavier Fort recorda que l'Iglésies havia fet un «periodisme cultural», d'orientació pública. Havia col·laborat a la «Revista del Centre de Lectura», de Reus, a «Foment», a «La Veu del Camp», «La Veu de Catalunya», «Las Circunstancias», «Reus», «El Matí», «La Publicitat», etcètera. L'esperit didàctic de la geografia catalana és ben palès en aquests articles de l'Iglésies.

I) LA GEOGRAFIA DE CATALUNYA DE L'AEDOS

En el pròleg que Lluís Solé i Sabarís va redactar com a encapçalament de la *Geografia de Catalunya*, de la casa AEDOS, diu:

«Des de fa molts anys, geògrafs, geòlegs, economistes, botànics, meteoròlegs, excursionistes, etc., cultiven assíduament aquest camp de la nostra cultura, la geografia. Aquest aspecte de la nostra renaixença cultural coincideix, a l'exterior, amb la renovació total de la ciència geogràfica. Però en la bibliografia catalana faltava l'obra que harmonitzés ambdós corrents, el local, de reivindicació de la coneixença del territori propi, i la universal, basada en les finalitats de la geografia moderna. Una obra que aspiri a satisfer aquest doble objectiu ha de posseir, evidentment, com a condició fonamental, la d'estar al dia i sintetitzar, per tant, l'estat actual d'aquella disciplina. Un altre atribut per a la seva eficàcia és respondre a la necessitat d'un determinat moment en l'evolució de la ciència geogràfica. I encara s'hauria d'afegir el seu perfecte ajustament a la tònica del públic a qui va destinada. L'obra que es presenta en l'*Enciclopèdia Catalana AEDOS* aspira a reunir aquestes tres condicions (...). Un cos reduït de redacció ha tingut cura de l'orientació de l'obra i de donar-li unitat, ço que no sempre s'aconsegueix en aquesta classe de tractats, fruit de col·laboracions molt diverses.»³⁵

En aquest cos de redacció, al costat de Solé i Sabarís, que en fou el director, hom hi troba Pau Vila, Salvador Llobet, Vilà i Valentí i Josep Iglésies.

Durant molts anys, l'activitat de l'Iglésies, de cara a la publicació i la coordinació de la *Geografia*, fou abassegadora. Ultra la seva tasca de direcció al costat de Solé, cal fer esment de les seves col·laboracions: hom va inserir-hi notables estudis, fruit del seu treball constant. En el primer volum, dedicat a la geografia general de Catalunya, física i humana, hom hi troba els següents capítols redactats per Iglésies: el moviment demogràfic a Catalunya, el comerç a Catalunya, les comunicacions a Catalunya i la Geografia urbana. En el segon volum, hi apareixen les monografies comarcals següents: el Priorat, la Ribera d'Ebre, el Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i l'Anoia, ço és, l'estudi de les comarques que, durant tota la seva vida, han estat l'objecte de l'atenció de l'Iglésies. En alguns moments aquestes petites monografies comarcals assoleixen una perfecció estilística, metodològica i expositiva, dignes d'un gran orfebre.

35. L. SOLÉ SABARÍS: *Geografia de Catalunya. Pròleg*, Editorial AEDOS, primer volum. Barcelona, 1958, pàg. 12.

Si la *Geografia de Catalunya* d'AEDOS ha pogut ésser considerada com l'obra màxima de l'escola catalana de la geografia regional, en bona part, aquest mèrit pot ésser atribuït a la presència i la participació de Josep Iglésies.

CONCLUSIONS GENERALS

No resulta gaire fàcil de resumir, en unes necessàriament curtes conclusions generals, la complexa personalitat geogràfica de Josep Iglésies, del qual, a les pàgines anteriors, s'ha assajat descriure les diferents facetes que la componen.

És evident que hom es troba davant un geògraf que ha esmerçat els seus esforços, malgrat les diferents facetes al·ludides, en una clara i única direcció: el redreçament cultural i espiritual de Catalunya. Per això, sembla que, d'entrada, hom pot afirmar que l'Iglésies és una de les figures cabdals de la geografia sorgida de la Renaixença, amb tota la seva càrrega patriòtica, geografia que, progressant ininterrompudament, assolí una desclosa notable a les primeres dècades de la vintena centúria, en els moments de la normalització de la ciència catalana efectuada pels homes del Noucentisme i de la Mancomunitat.

És de la generació dels «servidors públics eficients», i mai no l'ha abandonat aquest sentit de servei al país i de lliurament.

Jaume Bofill i Matas, en el seu estudi titulat *Prat de la Riba, propulsor eminentíssim de la cultura catalana*, va referir-se a l'afició de Prat per la geografia, amb uns termes que es poden fàcilment aplicar a l'Iglésies:

«Per ell hi ha dues geografies, l'estatista, la geografia política de les nostres escoles oficials, i la geografia nacionalista, la geografia vivent, animada; la que s'aprèn als llibres i la que s'aprèn als fets. Alguns dels seus deixebles prou sabíem l'afició que mena a tal ciència i el seu daler de fer-la més familiar a la nostra gent, àdhuc valent-se dels diaris, com a l'estranger. És dels que creuen en l'eficàcia dels mapes, de ço que entra pels ulls (...). Aquell projecte admirable —parla de la *Ponencia acerca de los ferrocarriles secundarios*, de 1907— alhora que summament pràctic, tècnica, econòmica i comercialment considerat, és, per dir-ho així, un projecte "catalanista". Constitueix, com hem vist, la xarxa circulatòria de Catalunya. Torna immediatament a la vida i a la confraternitat comarcal les bandes somortes i preterides de Catalunya. Respon magníficament a l'ideal de Mancomunitat Catalana, al concepte nacionalista, orgànic, de la nostra terra, de la qual Barcelona és el cap amb totes les prerrogatives i amb totes les sacratíssimes obligacions d'una capital.»³⁶

Aquestes paraules fan recordar una altra de les constants preocupacions de l'Iglésies: la necessitat de disminuir o d'evitar l'engrandiment de les diferències en el nivell de desenvolupament de les diverses comarques catalanes. Amb tota la seva actuació, i en totes les seves publicacions, sembla com si hagués fet seves aquelles frases de Michel Philipponneau que diuen:

«*Les études de géographie regionale n'ont pas d'applications quand on laisse s'aggraver des déséquilibres régionaux dangereux et coûteux pour la collectivité.*»³⁷

36. J. BOFILL I MATAS, citat a J. CASASSAS I YMBERT: *Jaume Bofill i Matas (1878-1933), l'adscripció social i l'evolució política*, pàgs. 897 i 898, tom III.

37. M. PHILIPPONNEAU: *Géographie et action*, Armand Colin, París, 1960, pàgs. 25 i 26.

Per això, Josep Iglésies mai no ha escatimat esforços ni ha discutit contribucions. Allà on s'hi ha plantejat un problema afectant la fesomia geogràfica del país —problema social, econòmic, tècnic, d'organització—, l'Iglésies ha corregut a aportar-hi la seva col·laboració, el seu estudi i el seu entusiasme, i ha intentat cercar i aplicar les solucions més avinents.

Ell sap, tal com Ph. Pinchemel «*l'a vigourement et justement souligné*», que:

«Le géographe n'apparaît pas comme un spécialiste chargé d'apporter une documentation précise sur un point particulier; par contre sa formation le désigne tout naturellement pour interpréter, sur le plan de l'aménagement d'un milieu rural ou urbain, d'une région, les apports de toutes les autres disciplines. Puisqu'il s'agit de déceler les insuffisances ou les déséquilibres d'une région en vue de les supprimer et de modifier profondément le paysage, de faire une nouvelle géographie, c'est bien au géographe, entouré par les techniciens, que semble revenir cette tâche.»³⁸

Josep Iglésies no és un especialista deshumanitzat, ni és un erudit reclòs entre lligalls de pergamins polsosos. És un geògraf humà i obert. Potser pels seus orígens rurals, potser per haver estat format en uns moments històrics que valoraven considerablement els resultats pràctics i la feina ben feta, potser, al capdavant, pel seu tarannà format a través de ben complicades circumstàncies, Iglésies té una certa desconfiança envers les generalitzacions abstractes i les elucubracions fantasioses, i envers les teories que no ofereixen de seguida una possibilitat de demostració amb els peus ben assentats a terra.

D'aquí el seu treball incansable i eficaç. L'Iglésies ha posat a disposició dels estudiosos catalans grans quantitats de materials de primera mà i de primera qualitat, que, sense el seu esforç, haurien romàs desconeguts o de difícil consulta. D'una manera callada, perquè és «un home escassament donat a l'exhibició i nul·lament dotat per l'autobombo, que són qualitats acreditadíssimes de cara a la popularitat»,³⁹ l'Iglésies ha anat contribuïnt a la tasca aliena, facilitant les investigacions i coadjuvant a les recerques.

En uns moments històrics de retrobament nacional, d'envol general de la cultura catalana, primer, i, després, en moments de tempteigs vacil·lants en la fosca nit de la llarga dictadura, Iglésies ha estat el generós i desinteressat pigall de les activitats geogràfiques col·lectives.

És fora de tot dubte que, sense la tasca de Josep Iglésies, la geografia de Catalunya no hauria assolit la plenitud actual i no tindria, avui, la mateixa fesomia.

Barcelona, setembre 1977

38. PH. PINCHEMEL: *L'aménagement du territoire*, a «Information Géographique», mes de maig de 1948.

39. X. FORT I BUFILL: *Notícia de Josep Iglésies en el seu setantè aniversari*, pàg. 1290.

Josep Iglésies, vist per P. Kleien